

józan okosság' tanács adási. Pedig az okosság nagyobb tiszteletre méltó törvény adó a' szokásnál; és a' jónak, 's igaznak el esmérése; felségesebb principium, a' követésnél. És így az embernek, ki polgár, talán atya, Előjáró, Hivatalt viselő, kötelességei, előbb valók, és fontosabbak amazoknál, mellyekre, a' más-sal való társalkodásban, figyelmezzünk; de mellyek ellen akkor sem véttünk, ha a' most adott józan okosság szabásait pontban megtartjuk.

Endrödy János.

2.

Szepes Vármegyének Statisztikai ált-nézése nemzeti gazdaságbéli tekintetből.

Miolta az Európai köz társaságok' szükségei napról napra nevedednek, — miolta Vasco de Gama' és Columbus' felfedezései' következtében, az Európai nemzetek új éghajlatoknak adóznak, Európa' ezüstje aránya, Napkeleti Indiában el temettetik 's onnét soha vissza nem tér; — azolta a' nemzeti gazdaságnak tudománya, (National Oekonomie), minden politikai tudományok közzül legelsővé, legfontosabbiká lett, 's egy Országnak Statisztikájában egyik legfontosabb kérdésnek megesmértetett ez: Mit terem az? Miből élnek lakossai? Mit adnak el szomszédjaiknak, vagy min cserélik azt, a' mijők otthon nincsen?

Valamint pedig a' gyümölcsös kert sokféle fából, úgy egy nagy Monarchia sokféle tarto-

Tud. Gy. VIII. Köt. 1823.

mányokból áll, mellyeknek természeti tulajdonságai egymástól különböznek. A' bölcs kertésznek esmérni kell minden fának tulajdon természetét, minő hasznát veheti, mi mozdítja elő 's mi hátrálja termését; így az Országló-széknek szükséges tudni minden tartományuk állapotját, gazdagságát, szükségét, 's azon okokat, a' mellyek előmozdítják vagy gátolják virágzását.

Ekképpen Hazánk' Vármegyéjének speciális Statisztikáji, Matériálékat szolgáltatnának annak közönséges Statisztikájára nemzeti gazdaságbéli tekintetből. Egy gyenge próbatétel, vagy is inkább töredék íme' közöltetik Szepes Vármegyéről, 's minden további bévezetés nélkül hozzá fogunk azon kútfőknek előszámlálásához, mellyekből annak lakossai meritik eledeleket.

Pályinka és Serfőzés.

Ez egész vidéknek legjobb Sere 's pályinkája leginkább árpából főzöttetik Szepes Vármegyének azon szegeletében a' melly Gömörtől és Liptótól körül van véve *). Itt vannak közel egymáshoz Podrád, Felka, Szepes-Szombathely, Matheócz és Strá'sa Városai, mind ötön a' XVI. Szepesi Városok közé valók; ezeknek lakossai mind eddig Liptó Vármegyét, 's Herceg Kobáry Gömöri Uradalmaikat tartották pályinkával. Ez tette őket egyedül alkalmasokká mezei gazdaságoknak jutalmas folytatására is; mert határjaik a' népességhez képest felette keskenyek, legelőjük pedig, az ugarokon kívül, csak nem egy csepp sincs; 's így, ha pályinkát nem főznének, annyi marhát nem tart-

*) Az Iglai pályinka már alább valónak tartatik.

hatnának, a' mennyi földjeiknek trágyáztatására szükségképpen megkivántatik.

De mióta, ez előtt hat vagy hét esztendővel, a' körül belől fekvő nagyobb és apróbb Uradalmok, magok pályinkát kezdtek főzni, és Herczeg Koháry Murányi Uradalmában is pályinka-házak állítottak fel, ama' szorgalmatos polgárok' ételme szemlátomást megcsökkent, annyival is inkább, mivel ők a' fát csupán a' Szepesi Püspök' Scsavnikai Uradalmából, vagy pedig a' Máriássy familia' erdejiből nagy áron vehetik, és így az olyan földes Urakkal, kik tulajdon fájokkal égetnek, a' concurrencziát meg nem állhatják.

Azomban nagy kérdés: nem volna e' Herczeg Kohárynak hasznosabb, ha fáját, mellyet különben el nem adhat, azon városbélieknek tűrhető áron oda engedné, 's rajta a' jó Szepességi pályinkát cserélné tőlök, a' helyett, hogy most pénzen vett, 's messzűnven hordott életből, maga rosszabb pályinkát főzet, 's ez által azt okozza, hogy jobbágyai szüntelen Szepességi Contraband-pályinkát becsúsztatnak az Uradalomba? A' korcsmák' jövedelme, (a' mellyet úgy is a' pályinka-ház' jövedelmétől mindég el kell különböztetni), akkor is megmaradna, sőt, a' Contrabande megszűnven, és a' consumtió szaporodván, még nagyobb lenne, ha azokban Szepességi pályinkát méretne.

Kérdés az is: hová üt ki utóljára a' mód nélkül sok pályinka-főzés? Igaz, hogy az által a' trágya szaporodik, 's következésképpen a' mezei gazdaság megjobbitatik; de ki issza meg utóljára a' sok pályinkát? Most is már minden pinczék tele vannak vele, 's úgy látszik, hogy a' parasztok, (mert a' népnek többi Classzisai nem igen isszák), ha mindennap megrészeged-

nének is, még sem tudnák azt mind meginni, a' mit az Uraságok főznek.

Úgy tetszik tehát, hogy ha csak a' pályin-
kának a' Külföldre való kivitelére utak nem
nyitotnak, a' földes Uraságok nem sokára fel-
ben fogják hagyni.

Vászon.

A' vászonnal való kereskedésnek közép-
pontja Késmárk' városa. Ennek környékét lakja
szorgalmatos, többnyire német nép, a' melly
minden idén ezer meg ezer réf vásznat sző; ezt
veszik meg tőle a' Késmárki festők, 's hol
nyersen, hol fejerítve, hol pedig festve el vi-
szik a' Pesti és Debreczeni vásárookra; mert az
Eperjesen tányázni és Sáros Vármegyét meg-
járni szokott, vásznat vevő Görögök, itt ritkán
jelennek meg.

Azon szegény emberek az egész hosszú te-
let fonva töltik a' gözös szobákban, 's ez által
sokszor hektikát búznak magokra; de fáradha-
talan munkásságoknak igen szűk jutalmát ve-
szik, és rólok is igaz ama mondás: Sic vos,
non vobis! — Valamint Sáros Vármegyében a'
Görögöké, úgy itt a' Festőké és más Speculán-
soké a' nyereség; a' szegény paraszt pedig, a'
ki tavaszkor, midőn vászna el készül, többnyi-
re már kenyér' hijjával van, amazoknak kén-
nyétől függ. Onnét van, hogy az itteni köz-
peldabeszéd szerint, akkor olcsó a' vászon,
mikor az élet drága, 's alig téríti meg a' mun-
ka' bérét.

Bor-kereskedés.

Nagy része a' Szepesség' tehetősebb lako-
sainak szőlőket bir Zemplin, Abauj, és Bor-
sod Vármegyében. Az azokon termett, vagy

pedig a' szüret alatt vett és megcsinált borokat télben felhozzatják ide, a' hol azt részszerint a' Lengyel és Sléziai kereskedők, a' kik ide 's leginkább Késmárkra el jönnek, megveszik, részszerint pedig némelly itteni bor-kereskedők, főképpen Hunszdorfi és Ófalvai 'Sidók, hol szekeren, hol pedig Lubló városától kezdve, vízen, tudniillik a' Poprádon, Dunaveczen 's Visztulán, magok kiviszik Lengyel országba.

Ezen éjszaki kereskedés kétséghívül egész-Hazánkra nézve nagyon fontos, és mindenkor is 'annak esmértetett meg. Azon időtől fogva azomban, midőn a' Lengyelek Napóleon' befolyása alatt lévén, hozzá szoktak a' Francia borokhoz, a' Magyar bor-kereskedés nagy és helyre hozhatatlan csorbát szenvedett. Ehez járúlnak a' nagy Harminczadok, mellyekkel boraink az Orosz és Prusz Udvar-részéről még újonnan ismét terheltettek, és Lengyel Ország-nak a' háborúk' viszontagságai által történt elszegényedése. Egy szóval, Lengyel országnak a' független Státusok' sorából lett el enyészte-tése, nem éppen kedvező eset volt Magyar Ország-ra nézve kereskedésbéli tekintetből is.

Marhatartás.

A' Vármegye' éjszaki részét, nevezetesen a' Magurai Járást, 's a' Lublai és Podolini Camerális Uradalmokat, többnyire Lengyelek és Oroszok lakják. Ezeknek hegyes, köves, sovány földjein, a' mellyek szinte példabeszéddé lettek, nem igen terem egyéb zabnál és krompirnál; azt is sokszor aratás előtt meglepi a' hó. De vannak nékiek a' hegyeken tágas legelőjük 's rétjeik, mellyeken mind szarvas-marhát, mind juhot tarthatnak: Podolin városá-

nak hús-vásárjai (Wolnicza), annak eladására közel nyújtnak alkalmatosságot.

Más olyan helységekben is, hol a' legelőnek és szénának szüke nincs, (a' mellyek azomban olly népes tartományban nagy számmal nem lehetnek), marhát és juhot tartanak a' lakosok; az Uraságok pedig, a' mint fellyebb már mondtuk, egynehány esztendőktől fogva erősen kezdtek a' pályinka-főzéshez és ökörhizlaláshoz, annyira, hogy most, midőn a' Tisza-melleyéki lapályokon a' gulyák szembetűnőleg fogynak, és a' Spanyol juhoknak engedni kezdik a' mezőket, a' szegény Szepesség hízalt ökröket hajt az Olomuczai vásárookra Bécs számára.

De azért koránt sem kell gondolni, hogy a' Szepességi marha-tartás az alföldivel valaha csak messzéről is vetélkedhessék. El halgatván is a' só árát, melly az adózó népre nézve nagyon hátrálja a' barom tenyésztést, maga a' természet is akadályt vet nekie: a' mit Ovid legnagyobb átok gyanánt ellenségének kívánt, azt a' Szepességi paraszt' kunyhójában mindenkor találhatni:

— nudosque lares, inopemque senectam,
Et longas hyemes, perpetuamque sitim.

Hogy lehetne ott a' marha tartásnak előmenetele, a' hol Szent György napja előtt a' marhát ki nem lehet bocsátani az akolból? Kimondhatatlan, mennyi ínségre jutottak p. o. e' mostani tavasszal az ide való gazdák, midőn a' múlt száraz nyár kevés szénát és szalmát termelt, a' tél rendkívül kemény volt, és a' tavasz olly későre érkezett be.

Bányák.

Hajdan sok nemes Familiák meggazdagodtak a' Szepességi bányákból, 's most is a' népességnek mintegy ötöd része, a' bányákból éldegél. De a' bányákból kiásott kincsek, nem úgy mint a' földmivelő productumai, minden esztendőben újra születtenek, hanem örökre, vagy legalább sok századokra sött ezeredekre kimeritetnek *). Nevezetesen a' Szepességi bányákra nézve közönséges panasz az, hogy a' régi bányákban az áldás nagyon megszűnt, és az újonnan felfedezettek amazokat koránt sem pótolják.

A' Szepességi bányákban többnyire réz és vas, kevés ezüst producáltatik. A' réz bányák tulajdonossainak sorsa most jobb, mintsem a' bankóczédulák' idejében volt, nem csak azért, mivel a' Felsőleges Aeráriumtól most ismét ezüst pénzben fizettetnek, hanem azért is, mivel érczöket, megadván az Urburát, privátusok Hutájiban olvaszthatják, 's a' rezet akár kinek el adhatják, a' mint legjutalmasabban lehet. De mind ezek mellett még most is nagy ter-
hőkre vagyon az, hogy a' bánya - miveléshez szükséges puskaport felette drágán veszik; — hogy a' minerát, ide értvén még az Urburát is, a' magok költségein az olvasztó műhelyek' helyére kénytelenek hordatni; — 's hogy mind-

---

*) Ezen különös természetére a' bánya jövedelemnek a' törvényes dolgokban is kellene ügyelni. Itt a' jövedelem mind egy a' Capitalissal; a' bánya jövedelme kimeríti a' bányát, mert az üres lyuk nem ér semmit is. Ennél fogva, p. o. nagy kérdés: az özvegyi igazság (Jus viduale) mit jelent, ha ez bányák' jövedelméből áll? Igazság szerint a' bánya productuma nem jutna az özvegynek, hanem csak annak interesse; külömben a' tulajdonos, ha az özvegy' életében a' bánya kivágattatik, és a' jövedelem megszűnik, sajátját tellyességgel vesztí el.

azonáltal a' rezet, mellynek productiója most sokkal többbe kerül, mintsem eleink' idejében, még sem adhatják el drágábban, mint amazok; mert a' privat kereskedők is alig fizetnek négy öt forinttal többet egy egy mázsáért, mint az Aerarium. Ennek az okát talán ott kell keresni, hogy a' világi kereskedésben (Welthandel) az Orosz és Svéd réznek nagyobb kelete van mint a' Magyaroknak, 's kivált az Angolyok, hajókázásbéli szükségekre, inkább az Orosz és Svéd rezet, mintsem a' miénket használják.

A' vas-hámorok is egynehány esztendőtl fogva a' Szepességen megszaporodtak; mindazonáltal e' hasznos és szükséges ásvány' dolgában, szomszéd Gömör és Kis-Hont Vármegyével még nem vetélkedhetnek. Az alatt pedig az erdők itt is mind inkább inkább ritkúlnak; a' melly környülállás a' bánya művelésre nézve is szomorú kilátást nyit a' jövőöbe, és az Igazgatásnak tellyes figyelmére érdemes.

Szekerezés.

Szepes Vármegye egyik fő torkolatja lévén Magyar Ország' északi kereskedésének nagy része az ide való népességnek fuvarozásból él. Egy általlyán fogva három rendre lehet a' fuvarozókat osztani.

Az első rendbéliek a' Kalmárok és 'Sidók' portekájit Bécsből, Pestről, Debreczenből hozzák ide; a' festők', kalaposok', 's más mesterembereknek műveit viszik Pestre, Debreczenbe, 's máshová is a' vásárookra. Ezen szekerezésnek középpontja Résmárk, és a' 'Sidóság' fő fészke, Hunszdorf.

A' második rendbéliek a' Hegyallyai és Miskólczi borokat hozzák ide, és innét kivi-

szik Lengyel országba. Ezek leginkább Ó-falu környékét lakják.

A' harmadik rendbeliek azok, kik a' bánya körül foglalatostkodnak, 's ott fát, szemet, érczet, rezet, vasat hordanak. Ezeknek középpontja Szomolnok.

Mind a' hárman pedig panaszolkoznak, hogy az Industriának említett ágazatai, 's következőképpen a' fuvarozóknak eledele is nagyon megcsönkült, a' nyomorúság pedig nevedett: mellyre nézve az adózó népnek semmi se volna kívánatosabb, mint a' bánya-mévelésnek és az északi kereskedésnek felélesztése.

Két fő passzus pedig vezet Lengyel országba: az Ó-falvai, és a' Mniseki. Liptó felé csak egy van; a' Lucsivnai; ezen járnak Bécs felé. Gömör felé vagyon négy: a' Murányi, melly ma hónap fő csatornája lészen a' belső Magyar országi és főképen a' Pesti kereskedésnek; — a' Káposztafalvai, melly Dobsinára üt ki; — az Iglai, és a' Szomolnoki Rosnyó felé. Abaúj felé ismét két fő passzus vagyon: a' Szomolnoki Meczenzéff, és a' Jékelfalvai Kassa felé. — Sáros felé csak egy jóféle ország-út vagyon: ez pedig a' Korotnoki pósta-út, a' melly Eperjesre vezet.

Szepes Vármegye egyuehány esztendőktől fogva serényen és dicséretesen munkálódik az utak csinálásában; de az inclavált Jurisdictionok ebben nagy akadályt tesznek. Sokszor az utazó egy mértföldnyi utazás alatt háromféle Jurisdictionra, 's következőképpen mind annyiféle útra talál. A' Vármegye' fő városáról pedig, Löcséről, fájdalom! azt kell mondani, hogy abba sehonnan, (kivéven Iglót), bé nem mehetni keréktörés vagy nyakszegés veszedelme nélkül.

Földművelés.

Ne csudálja senki, hogy a' nemzeti gazdaságnak ama' nagy talpkövét, a' szántást vetést, itt utolsó helyre tettük: mert valósággal az éghajlat és a' föld' mostohasága miatt, Szepes Vármegyének lakossa, (kivéven talán a' Káptalan környékét, a' melly ugyan azért Várallya várossában nevezetes vásárokkal is bír), sehol sem élhet el csupán földje műveléséből, 's azon temérdek mennyiségű élet, a' melly Kassa, Mezőcséz, és Rosnyó' vásáraitól szüntelen, 's néha Lengyel országból is a' Szepességbe behozódik, nem egyedül pályinkára, hanem nagy résztint kenyérrre is fordítatik.

Nagy könnyebbségére szolgál a' Szepességi földművelő népnek, hogy az, (kivéven a' Csáky familia, és a' Püspök' Uradalmait), a' kilenczedet nem adja meg természetben az Uraságnak, hanem azt Urbarialiter vagy pénzben vagy munkában váltja fel. Ellenben a' dézmát csak nem mindenütt természetben szedik a' Flébánosok; 's meglévén már régen mutatva, hogy az úgy nevezett Brutto-termésnek tized része, a' termékenyebb földeken is a' tiszta jövedelemnek (Netto-Ertrag) harmad részével fel ér, a' sovány földeken pedig, a' mellyek néha a' magot sem terítik meg, olykor nem csak az egész tiszta jövedelmet, hanem az Investitióknak is, az az a' magnak és munkabérnek egy részét elnyeli, magában is világos, mennyivel terhebb e' részben a' Szepesi Contribuensnek sorsa a' Sárosi és Zempleni népénél, melly a' dézmát pénzzel váltja meg. Igaz ugyan, hogy egy áltájján fogva a' kegyelmes Urbáriom az adózó népen e' részben is sokat könnyített: de meg kell azt is vallani, hogy még az 1802-diki 7-ik

törvény-cikkely után is, a' szegény földművelő a' dézmálók szabad kényvének igen is nagyon ki van téve.

Egyvelges jelességek.

Némelly Karpátallyai faluk' kivált Ó és Új Lesznának lakossai vad-kecskéket vadásznak; de mivel őket legkönnyebb akkor löni, mikor viselősök, már a' fajtát caak nem egészen kipusztították. Ugyan azok orvosi gyökereket is ásnak a' patikárosok' számára. (Gentiana, Veronica, Cochlearia, 's a' t.)

A' Poprádban pisztrángot, a' Dunaveczen pedig lazacot is (Lachs) fognak. Löcsén készíttik a' híres méh-sert; ugyan ott terem a' legjobb borsó is. Késmárkon és Laibiczon esinálnak posztót, de csak alsóbb rendűt.

Némelly Magurai helységeekben, p. o. Kamjonkán, és Lipniken, laknak azon drótosok, a' kik drótojkkal az egész Országot járják meg.

A' Lócsei és Podoloni Római katolicus, a' Késmárki és Lócsei Evangélikus főbb Oskolákban számos idegen ifjúság tanul, 's következésképpen sok idegen pénzt béhoz a' Szepességbe.

Szinte annyit behozhatnának a' fürdők, főképpen az Új-Lublai, a' melly savanyú vizének minéműségére nézve legelső lehetne Magyarorszában, még is mind eddig nem csak a' régen el híresedett Bártfai, de még az újonnan Gallicziában felállított Krüniczai fürdőtől is homályosítatik meg. Ezen kívül még a' Szaloki, Szmerd'sonkai, Rushachi fürdőket idegenek szokták látogatni; a' Szent Andrási savanyú-vizet pedig jó mennyiségben kiviszik Gömör Vármegyébe.

Szepes Vármegye, — ide nem értvén a' két Szabad Hirályi, és a' XVI. Hirályi Városokat, a' mellyek telkekre felosztva nincsenek; a' 14. helységből álló Lánçasok' székét, a' melly egészen Curiális; — és a' Fiscus' Uradalmait, Lublót tudniillik és Szomolnokot, — mintegy 3200. Urbárialis egész Telket foglal magában. Ezek között bir:

A' Fő Tisztelendő Papság, ide értvén a' foundationális jószágokat is mintegy — 584

A' Mágnások, t. i. a' Csáky és Palocsai familiák mintegy — — — 1209

A' többi Nemesség, (Máriássy, Görgey, Berzeviczy, Jekelfalussi, Váradi. Szakmáry's mások) mintegy — 1268

A' két Sz. K. Városok mintegy — 159

Természetes, hogy ezen számok csak közelítőleg (approximative) tétethetnek ki, és nem is váltóztatlanok; de még is olly közel járnak az igazsághoz, hogy azokban 2. per centum hiba nincs.

Ezen rövid értekezésnek béfejezéséül megjegyezzük még, hogy Szepes Vármegyének Contributiója, (ide nem értvén a' Szabad Hirályi és a' XVI. Városokat, se a' Lublai és Podolini Uradalmot), most a' hadi Casszában 57. ezerre, a' házi Casszában pedig 41. ezerre megyen Conventiós pénzben.
